

1. A MODE D'INTRODUCCIÓ

El fet de l'ancianitat, lògicament no és una qüestió recent. La història de la humanitat demostra que l'home ha conviscut amb la vellesa com a una etapa més de la vida adulta; etapa que, d'altra banda, mai ha estat observada des d'una vessant totalment positiva doncs sempre ha gossat de connotacions negatives associades a la pèrdua o no retorn de la joventut i a l'inminent i inevitable apropament de la darrera batalla (la que no es pot vèncer) de l'home.

La mort és el vertader límit de l'home i la vellesa és el més clar missatge de l'apropament d'aquesta. Aquesta perspectiva de vellesa com anunci de desaparició, com anunci de impossibilitat davant el destí, com a imatge de l'eterna derrota humana fa que l'home no vegi ni hagi vist mai a aquesta etapa de la vida com quelcom vertaderament joïós.

És aquesta visió la que ens fa, en una societat com la d'avui on els cànons de triomf social estan intrínsecament col·locats a la joventut, rebutjar no tan sols la vellesa en sí sino també qualsevol símptoma d'aquesta.

En aquest treball no es pretèn extreure cap tesi, ni tan sols pretenc defensar un determinat posicionament ... tan sols vull mostrar breument i segurament de manera desordenada, algunes concepcions que es donen o s'han donat en la imatge o "mitologia popular" de la vellesa.

Així, intentaré donar primer una ràpida visió sobre les connotacions de la vellesa a nivell antropològic o socio-cultural tot donant especial importància a l'ancianitat en els orígens de la nostra civilització (món hebreu, grec i romà) per a continuar amb una descripció del que passa avui dia tot acabant amb una reflexió o visió prospectiva per a veure que se'n pot esperar en el futur.

2. CONCEPTUALITZACIÓ HISTÒRICO-ANTROPOLÒGICA DE LA VELLESA

Molt esquemàtica i sesgadament podríem parlar de l'existència de tres models generals de formacions culturals, que no s'han d'associar a una perspectiva evolucionista ni mecanicista, sino a tres models acceptats per l'antropologia i que ens permetran fer una petita comparació envers la posició que en cada tipologia de societat adopta l'ancià. Així doncs, podem parlar de societats nòmades, societats semisedentàries o sedentàries i industrialitzades per a veure, agafant el rol que desenvolupa el vell en la família, com és considerat socialment.

EN SOCIETATS NÒMADES (CAÇADORES O RECOLECTORES)

Els pobles que subsisteixen o que han subsistit mitjançant una estructura de vida d'aquestes característiques, s'han caracteritzat per la precarietat en les formes de vida.

En aquesta estructura, el problema fonamental i la qüestió base és l'alimentació. L'home depèn exclusivament de la natura per a la subsistència; un any de sequeres o una mala temporada de cacera són perills permanents per a la població. Així doncs només arriben a la vellesa, aquells individus més forts, els que millor poden soportar les difícils condicions de vida.

La població anciana que ja no és capaç de procurar-se el seu propi menjar el reb de la resta del col·lectiu, almenys en les èpoques d'abundància. Aquests pobles "primitius" han desenvolupat un fort sentiment solidari envers els vells, mitjançant tabús i regles on determinats aliments o determinades parts del cos dels animals caçats són prohibides per a tothom excepte per a la gent gran ... aquesta normativa social fa que els vells s'assegurin generalment una part del menjar.

Els vells no només es dediquen a rebre menjar passivament sino que tenen tots uns rols i unes funcions marcades. Aquestes són generalment petites tasques encomanades pel bé de la comunitat a les que cal sumar una de vitalment important: la transmissió

simbòlic-cultural de coneixements. En la mesura que la seva vida els ha convertit en individus experimentats, els pobles que no han desenvolupat l'escriptura els aprecien per la seva longevitat i per tots els coneixements que aquesta implica, doncs els vells són la única font de saber entre el col·lectiu. Aquesta virtut fa que es consideri a l'ancià com a l'individu amb més coneixements del col·lectiu i a qui cal escoltar. És aquesta referència la que converteix en molts aspectes a l'ancià en el xaman, el curander o bruixot de la tribu.

Malgrat això tampoc es pot idealitzar la figura de l'ancià doncs, encara que el seu status sigui elevat, sempre depèn de les condicions de vida i, per tant, en èpoques de poca abundància alimentària, en segons quins col·lectius es canvia la percepció del vell.

EN SOCIETATS AGRÍCOLES I RAMADERES

A les societats sedentàries o semi-sedentàries, la situació és bastant diferent a l'anterior col·lectiu. Aquí, es disposa d'una més alta seguretat alimentària i d'un règim de vida força diferent.

L'ancià d'aquestes societats sí que té unes tasques específiques que pot desenvolupar pel bé de la comunitat i que s'adapten bé a les seves capacitats (pastoreig, fabricació de petits estris, hort, etc).

Malgrat això, la funció més important que el vell incorpora és la de dipositari de la dimensió màgica i simbòlica en general. Els ancians són els hereders de les tradicions i exerceixen aquest poder fonamentalment en les execucions dels rites de pas establerts en el col·lectiu; això els dota d'una bona dosi de control en tots els àmbits socials en general.

Els vells són també els especialistes en moltes de les tècniques de cultius i de reproducció del bestiar doncs aquest coneixement ha estat fruit de tota una vida de dedicació a la feina.

En moltes d'aquestes societats les persones ancianes també gosen d'un altre tipus de poder: el polític. Aquest prestigi polític va donat per a la seva biografia personal que pot incloure heroicitats guerreres en la joventut o simplement d'altres anècdotes.

D'altra banda, aquest poder polític també és explicable pel fet que el percentatge de gent que arriba a la vellesa –tot i ser superior als pobles nòmades– és escàs, i això els fa gosar de cert "elitisme".

En els pobles agrícoles i ramaders els vells ocupen un status clarament dominant tant a nivell social com a dins de la família i la seva autoritat s'imposa a través d'una xarxa de normes culturals que favoreixen la co-existència i la co-residència intergeneracionals, almenys amb un descendent, que defensarà el poder dels ancians de la família i es sotmetrà a ells tot sabent que algun dia ell ocuparà aquell espai.

En general, el que caracteritza tant a les societats nòmades com a aquestes segones ramaderes són dos factors: a) una persona és considerada com a vella quan, segons les pautes culturals d'aquella societat, l'individu ja no pot desenvolupar les activitats pròpies del col·lectiu jove (cacera, etc) o quan l'individu en qüestió sobreviu a tota la seva generació; b) l'edat cronològica només és d'interès, en termes generals, per als rites de pas rites iniciàtics que aquella determinada societat desenvolupa.

EN LES SOCIETATS INDUSTRIALS

A les societats industrialitzades es dona el tipus de "vellesa aïllada". Així, els avis resideixen a les seves

pròpies llars, amb independència de la resta de descendents i familiars, tot el temps que puguin subsistir en solitari. Quan arriba el moment en que els vells ja no es poden valer per sí mateixos, el més normal és que algú de la família l'aculli a casa seva o bé que entrin a viure a una residència geriàtrica.

En aquestes societats l'aportació dels vells per a la col·lectivitat és nul·la, si ho comparem amb les altres dues tipologies socials. Així doncs, les persones grans de les societats industrialitzades perden fins i tot el seu ancestral poder de transmissors de la simbologia i de les tradicions pròpies dels seus grups. Amb això, perden la darrera gran activitat que els era pròpia. Sense aquesta imatge del vell com a font de saviesa en quant a tradicions, en quant a tot allò quelcom màgic i mitològic de la cultura, aquesta etapa vital es converteix en una càrrega feixuga i, en sentit econòmic inútil.

3. APROXIMACIÓ HISTÒRICA A LA VELLESA

Per tal de poder veure quina ha estat la problemàtica i la visió social que històricament s'ha tingut de la vellesa, res millor que observar en les arrels de la nostra civilització, és a dir, en el món jueu, el món de l'antiga Grècia i els temps de l'Imperi Romà.

3.1 L' ANCIANITAT A L'ANTIC MÓN HEBREU

Respecte a aquesta etapa històrica, cal dir que una de les grans fonts d'informació és l'antic testament, però no és la única, i cal a més llegir-lo i analitzar-lo cronològicament en quant a la seva redacció.

Segons les més antigues escriptures, en l'època del nomadisme, els ancians desenvolupaven un paper fonamental i eren considerats els cabdills naturals del poble. Moisès pren les seves decisions només després d'haver consultat als vells (Ex,3,16); quan, en el desert, fa brotar l'aigua de la roca, té també amb ell als vells (Ex,17,5).

Els vells són considerats com els portadors de l'esperit diví, investits d'un tò sagrat, guies del poble. Els seus poders, tant religiosos com judicials, són molt importants. A cada ciutat, el consell dels vells és qui té la màxima autoritat per a decidir, castigar, etc. A més, els vells tindran una importància cabdal pel que fa al poder polític, doncs arribaran a ser considerats com "el grup de savis" consellers dels reis. Així seran venerats i escoltats fins i tot pels reis, que obehiran els seus consells. Aquesta etapa de consellers polítics durarà molt de temps i només començarà el seu declivi a partir del regnat del fill de Salomó: Roboam. Aquest jove rei serà el primer en plantejar un "conflicte intergeneracional" doncs no farà cas dels desitjos dels vells i els portarà la contrària tot cercant nous consellers més joves. Aquesta problemàtica anirà en augment a mida que vagin passant els regnats següents.

Les escriptures més antigues coincideixen en destacar la noblesa, la saviesa, el caràcter venerable dels ancians, tan més respectables en tan que més edat tenien.

El patriarca és el model doncs la seva impressionant longevitat és la mostra de la

bendició divina. Com a Mesopotàmia, s'atribueix als cabdills mítics d'abans del gran diluvi una edat extraordinària. Aquesta gran longevitat que apareix en els textos s'anirà reduint poc a poc en les escriptures i la consideració social (a nivell popular, no en la cort) de l'ancià anirà baixant progressivament. Així doncs, ens trobem que als voltants del segle V a.c serà l'època a partir de la qual la imatge del vell anirà perdent reconeixement i força, tot quedant cada vegada més, fora del poder polític i judicial en un context social d'un intens canvi. Aquest canvi de mentalitat el podem veure perfectament reflexat en el llibre de Job de l'antic testament. Allí es pot apreciar com els joves comencen cada cop més a posar en dubte l'autoritat dels vells i com socialment es comença a no admetre com a vàlida la premissa de "qui viu molt és per que és bò i Deu el beneeix amb una llarga vida".

La situació de l'ancià, doncs, ha anat canviant des de l'època d'abans de l'exili. Va estar fatal per a ell el pas de la societat patriarcal primitiva a la monarquia, després a l'Estat Sacerdotal més complex, més organitzat, més estructurat, a les institucions fixades pel costum al llarg dels segles. La progressiva desintegració de la gran família tribal, en la que els pares ancians eren protegits i representaven el punt d'unió amb els avantpassats, els fa perdre seguretat i prestigi. El vell i la vella seran responsabilitat exclusiva dels fills i nets directes i els que no en tinguin correran el risc d'acabar en la mendicitat.

Però el més important serà el fet que l'ancià serà desacralitzat i banalitzat. Per la influència de cultures veïnes, concretament per l'hel·lenisme, el pensament hebreu sols veurà en ell a un home vell, malalt, debilitat i a l'espera de la mort.

La consolidació de les institucions i la creixent importància de l'escriptura seran dos dels factors fonamentals per a entendre aquesta nova posició social del home vell, que ràpidament deixarà de tenir la seva aurèola mítica per assumir un rol radicalment contrari.

3.2 L'ANCIANITAT A GRÈCIA

Podríem considerar a la Grècia antiga com a la mare de la nostra actual civilització. De fet fou aquesta societat la que ens donà els principals punts de partida que avui dia fem servir com a prisma per on veiem al món.

Potser una de les aportacions més importants, sino la que més, a la humanitat fou el fet que van conduir a l'home fins al capdamunt de les seves possibilitats, és a dir, el van fer amo del seu propi destí.

En una civilització com la grega on la màxima recerca estava centrada en trobar la bellesa, tenia lloc de ser l'ancianitat? La resposta és que la vellesa era la decrepitud, la maledicció divina que ningú no volia ... fins i tot la mitologia rebutjava la vellesa i tota la seva aparença.

Una de les bones eines per a observar la vellesa a Grècia la podem trobar a les obres de Homer. Ell farà que llegim els seus escrits per a veure –en aparença– com els ciutadans grecs ancians de l'època arcaica gosaven d'una situació envidiable. Així, veurem com els ancians eren consultats per a temes de govern i com se'ls considerava venerables i respectats. És aquesta una sensació enganyosa doncs no eren venerats per ser ancians sino per ser grans herois en la seva joventut. De tota manera, aquesta veneració no era tan important com pugui semblar, doncs els vells eren rebutjats quan feia falta o quan erraven una opinió, etc...

De fet, les obres d'Homer són una exaltació de la joventut, que no rebutja a la vellesa perquè de qui parla és de l'ancianitat aristocrata, encara que, de tota manera, habitualment queden relegats a un segon pla (com a consellers).

Altres textos reveladors de la temàtica de la vellesa a Grècia els podem cercar entre els poetes i els tràgics. Ambdós coincideixen per regla general, en considerar a la vellesa com a quelcom negatiu. Coincideixen també, al igual que Homer, en atribuir la virtut de la saviesa als vells. De tota manera, per exemple en les representacions teatrals, els vells són aristòcrates; d'aquesta manera l'ancià és respectat més per la seva situació social, pel que va ser, etc que per l'edat o el fet de ser vell.

Les obres (tant les comèdies com les tragèdies) ens mostren clarament com en aquelles

societats, el rol del vell estava ben definit en les classes altes. Moltes vegades, els vells aristòcrates gosaven d'envejables condicions de vida i eren públicament venerats, però el que sí que és cert és que la seva situació personal (de decrepitud, etc) també era un fet reconegut i explicitat en l'escriptura ... el drama personal de fer-se vell i apropar-se a la mort era vist com a tal, com quelcom dramàtic i espantós.

En la comedia grega, els autors no suavitzaran aquest fet sino que el posaran en evidència. Així, els vells i totes les seves coses ridícules i defectes seran posades en escena pels còmics. Els ancians aparèixen aquí com a caricatures humanes, a quí la decadència física i a vegades mental, els fa objecte de burla fàcil .

La comèdia ens dona la idea principal que totes les passions humanes prenen un aspecte grotesc quan és un vell el que les vol desenvolupar ... són els vells incapaços de gaudir del sexe, són els vells incapaços d'enamorar-se . Per a un grec resulta inconcebible i fins i tot fastigos el fet que un vell pugui sentir encara desig. Per als antics grecs l'amor i el desig només podien anar lligats amb la joventut i la bellesa.

Les tragèdies ens mostren la vellesa patètica i maleïda; les comèdies, la vellesa ridícula i repulsiva, però i la filosofia? En general, aquesta es mostrarà ambigua.

Els filòsofs grecs van parlar de la vellesa; la majoria d'ells en van parlar quan ells ja ho eren de vells. Per aquest fet al parlar de l'ancianitat s'impliquen més que al parlar d'altres temàtiques i són menys "racionals".

En general, molts dels grans filòsofs de Grècia van arribar a vells, i quan ho van fer, la gran majoria continuaven actius en totes les seves activitats socials i filosòfiques.

També van haver molts que varen preferir el suïcidi a la decrepitud de la vellesa.

De tota manera, la vellesa és acceptada pels filòsofs només a condició que la salut duri tan com la vida. Per a ells, el pitjor és la pèrdua de les condicions de salut, etc i haver de viure molt precàriament. Així doncs, l'ancianitat es presenta com a quelcom torbador, com a tara, com a problema ...

És interessant de destacar les opinions de Plató respecte als vells. Ell, serà una de les principals veus defensores de l'ancianitat. Partirà d'un model d'ancianitat idealitzada, no real. En aquest model, l'ancià serà ric en virtut . Encara que Plató reconeixi les

debilitats de la vellesa ens mostrarà en la seva ciutat ideal a uns ancians molt respectats i venerats per tothom, a qui tothom ajudarà i respectarà, amb uns poders utòpics en el món grec real ... és aquest sentit exagerat del respecte cap als vells el que podria fer pensar que el filòsof parla així amb intencions de mostrar o denunciar una situació que en la realitat segur que no era així.

D'altra banda, l'altre gran filòsof grec (Aristòtil) es mostrarà totalment diferent i durà a terme un cruel atac contra la vellesa. Per a ell, l'ancianitat no és cap garantia de saviesa o de capacitat política. Ni tan sols l'experiència dels ancians es constitueix com a element positiu (a vegades no és més que una simple cadena d'errors en un esperit endurit per l'edat). Al contrari que Plató, per a qui les qualitats espirituals es beneficien del debilitament dels sentits , que allibera a l'home de l'esclavitud de les passions, Aristòtil insisteix en que la unió entre ànima i còs fa que la decrepitud de l'un afecti irreversiblement en l'altre.

Podem percebre, però, més enllà dels camps literaris i filosòfics quin era el lloc que ocupava realment l'ancià en la societat grega clàssica... i aquest no era gaire favorable. Sembla que el més freqüent era que els vells fossin víctima o blancs perfectes per a rebre desprecis, bromes sobre la seva decrepitud i fins i tot mals tractes.

Veient totes les precaucions que Plató pren amb els vells ens mostra la precarietat a que durien estar sotmesos.

D'altra banda, l'existència de lleis per a defensar els abusos cap a la vellesa ens fan pensar que aquests eren continuats i generalitzats: no respectar als pares vells, dilapidar la fortuna dels vells, abandonaments , fins i tot assassinats.

La vellesa no gosava de privilegis a Grècia, però paradoxalment trobarem també alguna institució dedicada a

l'ajut dels vells... inclús sota subvenció de l'estat.

La gran excepció que trobem a Grècia és el cas d'Esparta. Aquí és molt fàcil trobar vells a les escoles donant l'opinió sobre temàtiques polítiques, guerreres o esportives. La gran originalitat d'aquesta ciutat serà la Gerúsia, composta per prop d'una trentena de vells escollits de per vida, per aclamació, entre els ciutadans de més de

seixanta anys. Aquest consell dirigeix tota la política, especialment la política exterior; prepara els projectes de lleis presentats a l'assemblea i pot inclús no fer cas d'aquesta; serà jutge suprem en matèria de crims tot podent citar per jutjar absolutament a tothom i podent condemnar tant a mort com a la pèrdua dels drets de ciutadania.

D'altra banda també cal parlar de la Grècia Helenística, període que representarà una certa recuperació per al món ancià. Aquest període ofereix moltes més possibilitats d'autoritat i poder als ancians robustos i ambiciosos que la Grècia Clàssica. Com a totes les societats cosmopolites i obertes, el món helenístic, barreja de civilitzacions, no tindrà prejudicis per races o edats. L'èxit serà quelcom possible per a totes les edats mentre la personalitat sigui enèrgica. En el món de l'art, la vellesa quedarà reflexada de manera patètica o esperpèntica però sense malícia, simplement retratada en la seva realitat. Amb aquestes obres, l'ancianitat es retroba amb el seu dret a ciutadania. Patètica o ridícula, l'ancianitat ja no se sent ignorada; ja no forma part dels tabús; se la representa tal i com es mostra sense jutjar-la. La civilització helenística descriu, enumera, compila, però no rebutja. Tampoc fan de la vellesa una curiositat, es mantenen en la neutralitat i abandonen els postulats de la Grècia Clàssica de compasió degradant, despreci humil·lant, i al·labança hipòcrita.

3.3 ANCIANITAT AL MÓN ROMÀ

El període romà fou un temps en el que els ancians varen gaudir de poder.

El Dret Romà concedia una autoritat força important als ancians en la figura del "pater familias". És aquesta una institució essencial en la societat romana.

El "pater familias" és el "potestas" de la família, és a dir, qui té la potestat i el poder absolut sobre els demés. La seva autoritat no coneix límits: pot reclamar per justícia a algun fill fugat, pot vendre als seus fills com a esclaus, pot expulsar gent de la família, pot abandonar nous nats, pot condemnar a mort. Aquest poder sobre tota la família que el "potestas" exerceix només desapareix en el moment de la seva mort.

Els fills havien d'estar sotmesos a la voluntat del pare fins aproximadament a la meitat de la seva vida o més (fins que el vell moria), això provocava que aquests arribessin a odiar als vells de tal manera que utilitzessin constantment l'engany com a únic alleujament.

La temàtica de les pugnes entre pares i fills ocuparà un lloc important com mai fins aleshores en la literatura.

Així doncs, els ancians es troben immersos en una ambigüetat sense sortida: quant més poder els confereixen les lleis més detestats i odiats són per a les generacions següents.

La "patria potestas" s'anirà debilitant al llarg del Imperi fins arribar al Baix Imperi on la potestat paterna perdre el seu caràcter públic per a convertir-se sols en poder familiar... així doncs es passarà poc a poc d'una autoritat jurídica a una sols de moral.

Pel que respecta al paper polític, l'ancianitat també va gaudir de força importància. La República romana confiava en l'edat avançada. Institucions com el senat eren ocupades quasi exclusivament per vells. Molts dels alts càrrecs de l'administració romana eren de per vida, la qual cosa feia que molts ancians tinguessin

poder. A més, hi havia la creença generalitzada de rebutjar donar massa poder a la joventut.

De tota manera, tota aquesta manera d'organitzar el poder i de confiar en les persones ancianes desapareixerà poc a poc en els temps del Imperi. A partir del segle

I a.c i durant tot l'Imperi, el poder dels ancians, del Senat, s'esvaeix. Els vells ja no regeixen institucionalment el món romà, encara que, a títol particular molts del llocs clau siguin regentats per vells.

La història política romana va evolucionar en general cap a una devadència del poder dels vells. La República fou la seva edad d'or; durant aquest règim aristocràtic, la vellesa, que disposa de riquesa i autoritat, dicta la llei tan en la família com en l'estat. Però aquesta excessiva concentració del poder el durà cap a la impopularitat en l'esfera pública i en la familiar.

La fi de la República i l'instauració de l'Imperi van representar tota una sèrie de canvis molt profunds en els sistemes de poder i de vida. El vell va conèixer un fort retrocés en l'estatus. Al perdre la seva importància familiar i política, la persona anciana queda presa del pessimisme i del patiment. A partir d'aquest moment, la seva imatge s'anirà deteriorant fins arribar a mostrar-se realment lamentable. La literatura serà una de les grans encarregades en aquesta tasca.

D'altra banda, la societat s'encarregarà de fer vàlids tots els estereotips respecte als vells . Aquests rebran el despreci general si les seves actituds no són les correctes.

Malgrat tot, en general el món romà, caracteritzat pel pragmatisme, no aplicarà al llarg de la seva història molts prejudicis. La crítica als vells no serà feta com la fèien els grecs. En l'antiga Grècia es criticava i ridiculitzava a la vellesa en general; en canvi els romans critiquen només a aquells que mereixen la crítica, això sí, aplicant llavors tots els tòpics de l'etapa vital.

4. VISIÓ ACTUAL DE LA VELLESA

Certament és molt difícil donar aquí, en aquestes poques pàgines, ni tan sols una mínima visió o explicació de la situació dels vells al nostre món. No és aquesta la pretensió, sino donar simplement uns pocs elements d'anàlisi per tal de veure com ha evolucionat des dels temps dels jueus, els grecs i els romans la visió social i l'estatus de la persona anciana. No es tracta de fer una acurada comparació (salvant les distàncies en els temps) sino només de reflexionar per observar el rerefons personal que pot tenir un vell d'avui dia en comparació amb l'autoimatge que podria tenir un vell de l'antiguitat. La cultura greco-romana ha estat la base de la nostra actual civilització i moltes de les idees que ells tenien ens han estat transmeses inconscientment. El fet que avui dia tinguem certa imatge dels nostres vells no respon lògicament a la casualitat sino a tota una evolució.

Així doncs, donem en aquest punt del treball unes pautes orientatives per a entendre la vellesa avui.

Aquestes estaran fonamentades en dos punts principals. D' una banda veurem el ritus mitjançant el qual l'home adult passa a ser vell a les nostres societats, i d'altra banda veurem les principals característiques del que s'ha vingut a anomenar recentment com a "cultura de l'ancianitat".

4.1 EL RÍTUS DE LA JUBILACIÓ

S'entén per Jubilació el fet de que, en arribar als 65 anys , amb algunes variants segons el treball realitzat, les persones, per llei, són arbitràriament apartades del seu lloc de treball i tenen prohibit desenvolupar treballs remunerats per tota la seva vida.

Els rites de pas, es celebren en els moments de transició de la vida de les persones (el pas d'un estat social a

un altre). En aquests rítus, trobem generalment tres etapes:

- 1) Etapa de Separació, que aparta a l'individu de la seva situació o estat
- 2) Etapa de Marginació, on l'individu resta apartat momentàniament de la societat.
- 3) Etapa de Reagrupament, on l'individu s'incorpora a la societat.

El rítus de la jubilació es caracteritza per no seguir clarament aquest esquema universal.

Els rítus d'agregació i de transició són abundants en les nostres societats actuals (afiliacions a clubs i associacions, bodes, etc...) encara que la majoria es caracteritzen per l'absència d'estructures rituals formals.

Entre les diverses fòrmul.les de transició observades a la nostra societat, els únics rítus autèntics de separació són els internaments a presó, el divorci i la jubilació; i entre aquests tres, la jubilació és la que reuneix unes característiques més especials, doncs no comporta una posterior reintegració a l'estructura social de forma culturalment programada: té menys possibilitats de reintegració al món socialment valorat –és a dir, el productiu– un jubilat que una persona condemnada a cadena perpètua (que sempre té l'esperança de l'indult i el posterior retorn a la societat).

A les societats on no existeixen rítes de pàs estructurats formalment el procés de socialització prepara mínimament per als nous rols i per a les noves exigències que aquests comportaran als individus. En conseqüència, els canvis crítics – com el de la jubilació – van precedits de nombrosos preparatius, i si a més es tracta d'un acte d'allunyament i separació sense expectatives de reintegració, els canvis com la jubilació no comporten per a l'individu un guany sino una pèrdua, encara que en molts casos el mateix subjecte és el suficientment hàbil per a transformar –ho en una "pèrdua amb benefici" on almenys, podrà gaudir de més temps lliure.

Troblem una doble visió del fet. D'una banda el "sistema oficial de valors" (estat) considera un bon avantatge el fet de deixar de treballar i començar a rebre el merescut descans. D'altra banda molts individus consideren la pèrdua del treball com a la desaparició d'una dimensió important de la vida, sino la que més, doncs el treball estava relacionat amb tots els elements d'identitat que l'individu tenia fins ara i a més, el rol laboral era considerat com a una culminació, més o menys lograda, però en darrer terme personal, d'una labor professional, esforçada i permanent.

No és el treball exactament el que els jubilats trobaran a faltar en la seva nova vida, sino simplement l'estil de vida i el ritme, les relacions socials que es derivaven de la

seva ocupació laboral, etc...

D'altra banda, la jubilació, a més de ser un ríte de pàs altament desestructurador, segrega als individus d'una categoria social, no els dona a canvi un contingut diferent en una altra categoria, i a més, és en la seva estructura un rítus desestructurat. Des d'una visió antropològica, aquest és un fet força important doncs existeix un model formalitzat i universal de rítus de pàs que trobem sota diferents formes culturals i més o menys complet o incomplet en la diversitat de pobles de la terra, però seguint sempre una estructura arquetípica. En canvi, la jubilació funciona com un autèntic i vertader anti-rítus de pàs: no té contingut en sí mateix i desvincula sense expectatives de reinserció posterior. Etnogràficament s'observa que, la majoria de cops, la jubilació es produeix tan ràpidament que el que hauria de ser un autèntic procés de resocialització es converteix en un simple fet o anècdota. No es tracta, doncs, d'una construcció ritual amb contingut simbòlic, ni d'una organització cerimonial amb un espai i un temps específics i d'altres aspectes que sempre els trobem en els rituals: la jubilació, tot i tenir els resultats d'un rítus de pàs que trenca amb anteriors categories socials, no ho és del tot.

Una de les conseqüències individuals inicials que molt jubilats tindran en els primers temps de jubilació serà la presa de consciència de la seva avançada edat, encara que el seu estat biològic es mantingui igual que abans. Interioritzen de cop i volta la categoria social a la que recentment han entrat i assumeixen els valors culturals que la caracteritzen: se senten vells, grans i cansats. És freqüent que els jubilats més vitals i físicament menys desgastats lluitin contra aquest sentiment imposat per la nova categoria social realitzant activitats lúdiques i a divertir-se amb models establerts per a joves, o a retornar als llocs que freqüentaven en el seu període laboral o a d'altres activitats. Malgrat tot, tenen molt clar, que la societat ha dictat ja el seu futur i saben que el rítus de pàs ja ha actuat sobre ells i que per tant, la seva posició davant la vida i davant els altres ja no és la mateixa d'abans.

4.2 LA "CULTURA" DE L'ANCIANITAT

Partint d'un marc social contradictori en molts sentits, la Cultura de l' Ancianitat constitueix un sistema de valors amb els seus elements particularitzadors i que està també en relació amb l'orientació global homogenitzadora.

Les persones grans no poden plantejar-se la "producció", però sí el "consum", i aquesta particularitat, afegida a la proximitat de la mort dona origen al desarrelament i a l'estigma que constitueixen la base de la relació de la Cultura de l' Ancianitat amb els demés grups d'edats, amb la resta de la societat.

Des de la seva posició, la vellesa es conforma com a important col·lectiu, amb valors culturals definidors i propis, que en els darrers temps han aparegut i s'han guanyat un espai en l'agregat de cultures diferencials que conformen les nostres societats.

Aquesta cultura de l'ancianitat té unes característiques pròpies, que tot seguit intentarem mostrar de manera molt breu:

1) RECENT APARICIÓ

El col·lectiu de persones grans com a grup d'edat diferenciats, amb interessos propis, amb característiques culturals específiques i amb exigències socials definides, podríem dir que, històricament, s'han conformat com a un dels darrers col·lectius que han entrat a formar part del nostre complex marc social.

La recent irrupció d'aquesta nova formació social ha vingut conduïda per dos factors bàsics, un intern i l'altra extern:

a) El col·lectiu de gent gran s'havia convertit en l' únic mòdul social anòmic, i els ancians eren espectadors passius de l'abandonament del que eren i són objecte per part dels restants membres de la societat organitzats en forma de grups d'edat; la situació d'anòmia i el baix nivell econòmic, al que ens podríem referir com a "economia industrial de subsistència", constitueixen els dos principals factors interns que han portat als vells a una recerca d'organització.

b) el segon factor està constituït pels mitjans de comunicació de masses, que ofereixen un model de vellesa feliç i despreocupada adequat a les expectatives internes d'una societat basada en la producció i consum de bens materials i plaers psicològics. Donat que els ancians no produeixen però disposen de cert poder adquisitiu i de tot el seu temps "desocupat", el model cultural més proper a la seva situació és el dels adolescents; d'aquesta manera, les pautes que la societat de consum d'oci massificat ha proposat com a model de Cultura de l' Ancianitat, imita i s'apropa als models adolescents.

2) MODEL SUPERESTRUCTURAL

A nivell superestructural, la Cultura de l' ancianitat és una construcció anòmala formada per retalls i

fragments d'elements diferents previs i provinents d'altres formacions culturals; a tot això s'hauria d'afegir un altre aspecte de caire homogenitzador al voltant del fet de voler orientar els demás valors cap a el fruit de l'oci.

Aquests valors lúdics són assumits pels ancians com a components del model de cultura de l' Ancianitat que els imposa la resta de la societat, però realment, moltes vegades no tenen cap relació amb el seu sistema profund de valors.

Aquesta escala de valors pròpia d'aquesta cultura, queda tancada sobre sí mateixa ,en el sentit que no ofereix finalitats transcendents al sistema. Aquesta absència de direcció és conseqüència que els ancians ja han completat el període de vida dedicat a l'activitat considerada com central i principal (la producció).

3) ECONOMIA

La minsa disponibilitat econòmica dels vells, a excepció d'una petita minoria, és un dels elements nuclears que caracteritza al col·lectiu i determina les seves expressions culturals. A més de tenir poca capacitat adquisitiva, la Cultura de l' Ancianitat té com a premissa bàsica la dependència econòmica dels individus productors, a través de la distribució dels beneficis socials realitzada per l' Estat, o directament dels familiars en edat laboral que entreguen als vells part dels seus ingressos.

4) ESTRUCTURA FAMILIAR

L'estructura sfamiliar constitueix el principal referent i grup de pertinença que actua en la cultura de l' Ancianitat. La funcionalitat de les relacions socials és un aspecte molt important d'aquesta construcció cultural i es manifesta de manera central en la tipologia de relacions entre la gent gran i la resta de membres de la seva família.

Per als vells, la importància de família és molt superior a la que donen el grup d'edat al que pertanyen , i en ella cerquen auxili, ajuda, relacions, cooperació, etc. Els vells coneixen perfectament el paper de cadascú dels membres de la família segons l'estructura tradicional i segueixen actuant en conseqüència.

En canvi, la resta de membres de la família, i principalment els més joves , organitzen la seva realitat social a partir de les xarxes en les que els grups d'edat tenen vertadera importància social.

Així doncs, les relacions familiars resten descompensades i els vells pateixen la vivència de veure's desarrelats i marginats.

5) SIMBOLOGIA I RÍTUS

El rítus de la jubilació marca l'entrada oficial al món de la vellesa. És un rítus excluent al que no segueix cap inclusiu. El fet de pertànyer al col·lectiu de jubilats no implica un encasillament real en un "lloc social" determinat per una sèrie de deures i obligacions.

D'altra banda, existeix un món simbòlic de significants lligat al fet de ser ancià que, així i tot, els mateixos subjectes refusen en la mida del possible. Ens referim, per exemple, al fet de vestir colors foscos en el cas de les dones, el cabell blanc i l'al·lopecia en els homes, no realitzar determinades activitats considerades com a pròpies dels joves, i d'altres... En els pocs moments en que ser vell constituïa un senyal de saviesa, de respectabilitat, els ancians no tenien cap problema en assumir tota la simbologia pròpia d'aquest fet. Ara, però, ser vell a les societats modernes és sinònim d'estigmatització, de sol·litud, etc. En conseqüència ningú no vol acceptar la vellesa amb tota la seva profunditat vital i la manera de fugir-la és dissimulant les evidències externes i no assumint cap tipus de simbologia pròpia de la edat: es tenyeix

el cabell per a ocultar les canes, s'utilitzen cosmètics per a dissimular arrugues, etc...

La gent gran no vol exhibir els seus símbols doncs són imatges de marginació i cap grup realment marginat vol acceptar la seva marginalitat si aquesta no comporta cap benefici.

Altres dues característiques darreres de la Cultura de l'ancianitat poden ser a més de moltes altres, les formes de residència (sols, amb d'altres familiars vells, amb els fills o en residències) amb tot el que això pot comportar i els aspectes de la vida quotidiana (el.lements de la vida diària que donen sentit a l'existència), també particulars en aquesta etapa de la vida.

5. VISIÓ PROSPECTIVA DE LA VELLESA

El futur. Actualment se'n parla molt. Especialment els economistes. És cert que la població gran va en augment i que d'aquí a no gaires anys els habitants d 'Europa seran un cúmul de vells sense precedents a l'humanitat . Això sobta a molts i causa alarma, especialment en tot el que fa referència a les temàtiques econòmiques com les prestacions, etc..

De tota manera, no voldria parlar aquí de qüestions econòmiques (tot i que són prou importants i, de fet, són el que vertaderament mou a la societat) . Voldria intentar de veure com poden ser els vells del futur.

Hem parlat aquí dels vells en l'origen de la nostra civilització; hem parlat també de la situació actual de la vellesa (de la real i de la desitjada) i ara cal imaginar com tot això pot influir en la futura població gran. De fet, la continuada estigmatització a la que ha estat sotmesa sempre la vellesa és un fet cultural prou complicat d'erradicar perquè respòn a el.lements culturals arrelats en quasi bé totes les civilitzacions del planeta i que es basa fonamentalment en la por a la mort, en la recerca de l'eterna joventut.

Si fem una tasca de visió prospectiva de la vellesa, podríem fixar-nos en l'impacte que les noves tecnologies de la informació i la comunicació podrien tenir en la societat, i especialment en aquest segment d'edat.

És previsible que les llars del futur disposin d'una sèrie d'eines de comunicació (computadores) que facin possible el fet de rebre informació de tot tipus i relacionar-se amb qui es vulgui a través de xarxes com avui dia Internet. El fet que els vells disposen de més temps lliure i que molt d'aquest temps el passen a la seva llar, pot fer viable que facin un ús bastant important d'aquestes eines de comunicació. Estem parlant d'un futur no gaire llunyà, en el que els vells ja hauran conegut totes aquestes eines en les seves etapes de joventut i per tan en podran fer un ús normalitzat.

Això pot suposar tota una nova concepció en les relacions del vell, on les qüestions

físiques poden restar en darrer terme, quedar en un segon plà, mentre que les activitats intel.lectuals (tan de creació com de informació i relació amb d'altres) poden ser l'eix central. Això pot permetre als vells tot un nou ventall de possibilitats de relació (encara que siguin virtuals) en un espai en el que poden deixar informació pròpia, crear, comunicar-se, etc a través de les xarxes i no de la presència física. Aquesta presència virtual podrà fer (potser) que el fet de ser vell resti en un segon plà en una comunicació amb els altres en el que l'important no serà l'edat de la persona sino el que té a dir ...

De moment, als Estats Units ja hi ha una quantitat molt gran d'ancians connectats a Internet (el grup d'edat amb més altes a Internet és el que comença en els 58 –59 anys en endavant) , una quantitat que és prou significativa i potser reveladora del que podríem tenir d'aquí no gaire.

6. BIBLIOGRAFIA

** FERICGLA, Josep M^a : El món dels vells Fundació La Caixa. Barcelona 1991.*

* SÀEZ, Narciso; VEGA, José Luis : Acción socio-educativa en la tercera edad.

Ed Ceac. Barcelona. 1989

* VVAA: La ancianidad en el año 2000. Una visión prospectiva. Ed Fundació La Caixa. Barcelona. 1987

* FERICGLA, Josep M^a : Envejecer. Una antropología de la ancianidad. Ed. Anthropos . Barcelona. 1992.

* MINOIS, Georges: Historia de la vejez. De la antigüedad al renacimiento.

Ed. Nerea. Madrid. 1989.

* MORAGAS, Ricardo: Gerontología Social. Envejecimiento y calidad de vida

Ed Herder. Barcelona. 1991.

INDEX

1. A MODE D'INTRODUCCIÓ

2.CONCEPTUALITZACIÓ HISTÒRICO-ANTROPOLÒGICA DE LA VELLESA

3.APROXIMACIÓ HISTÒRICA A LA VELLESA

3.1 L'ANCIANITAT A L'ANTIC MÓN HEBREU

3.2 L'ANCIANITAT A GRÈCIA

3.3 L'ANCIANITAT AL MÓN ROMÀ

4. VISIÓ ACTUAL DE LA VELLESA

4.1 EL RÍTUS DE LA JUBILACIÓ

4.2 LA CULTURA DE L'ANCIANITAT

5. VISIÓ PROSPECTIVA DE LA VELLESA

6. BIBLIOGRAFÍA

Veure a la xarxa la següent direcció: [http:// WWW.servicom.es/tv3/](http://WWW.servicom.es/tv3/) ...